SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XV — ČÍSLO 5

Ľubozvučnosť javiskovej reči

ANDREJ CHMELKO

Jedným zo znakov slovenčiny, najmä jej javiskovej reprodukcie, má byť ľubozvučnosť alebo spevnosť, ako vravia speváci. Bude dobre všimnúť si vopred tohto výrazu. Kedykoľvek uvedie sa na našej scéne nový preklad daktorej opery, sleduje kritika veľmi pozorne, či je libreto náležite spevné, lebo toto je prvá podmienka pre speváka. Ak prekladateľ alebo tvorca libreta tento predpoklad nesplnil, predstavenie nemôže mať plný úspech, ba môže sa stať, že dramaturg opery práve pre túto okolnosť odmietne zaradiť dielo do repertoáru.

So „spevnosťou" textov mali by sme sa stretávať aj v činohre, kde máme vytvárať nielen bezpodmienečnú srozumiteľnosť, ale aj krásu hovoreného slova. Túto podmienku školený herec iste splní, ak mu to pôvodca textu umožní. Tvorca „libreta" je teda aj v činohre prvoradým činiteľom. On má vedieť, ak nie z vlastného poznania, nuž zo styku s dramatickými umelcami, čo napomáha ľubozvučnosť javiskovej reči. Takýchto autorov je však málo. Mnohí neodstránili zo svojich prác ani základné jazykové nedostatky, ako sú germanizmy, hungarizmy a podobná nečistota reči, iní nevystihujú ducha dramatickej reči a používajú slohové zvláštnosti beletrie. Len máloktorí starostlivo vyberajú slová a spájajú ich vo vetné celky so stanoviska ľubozvuku hodnotné a ľahko vysloviteľné, čo je pre herca vlastne to isté. Ak sa slovo ľahko vysloví, možno mu dodať aj patričnú melodičnosť.

Čo teda zvyšuje hudobnosť reči? Predovšetkým samohlásky a dvojhlásky. (V speve však dvojhlásky nemajú takej hodnoty ako v reči.) Spoluhlásky sú nespevné, no zvukovú hodnotu majú nosovky (brumendá v speve!) a znelé spoluhlásky. Čím viac je v slove a vetnom takte samohlások so znelými spoluhláskami, tým je text cennejší. Ale ak sa vyskytuje veľa spoluhláskových skupín, posliepaných najmä zo sykaviek, hlásky *r* a spoluhlások hrdelných *g, h, ch, k,* pôsobí reč dojmom šumotu alebo hrmotu. Okrem toho je rečový orgán príliš preťažený a herec sa ľahko prerieknе. Pri samohláskach je pravdepodobnosť prerieknutia malá. Ide vlastne iba o prípad opakovania tej istej hlásky v predložke, na začiatku, prípadne aj uprostred slova (napr.: *o ochotníkoch, i vy mi vždycky kikiríkate* a podobne), teda takzvaný zvukový barbarizmus. So spoluhláskovými skupinami bývajú starosti. Veľmi často sami autori nedbajú na zvukovú stránku textu, ako hovorím vyššie, a herec ho po dohode s režisérom musí opravovať, ak túto prácu nevykonal už dramaturg. Ľahko napr. nahradíme hranatý výraz „prezradil nám" na „vyzradil nám" alebo — ak to smysel dovoľuje — na hladké „povedal nám". No horšie je, ak celé vety, ba odseky nerešpektujú zásady ľubozvuku. Taký text je dobrou pomôckou na rečové cviky pre adeptov hereckého umenia, ale nepatrí do divadelnej hry. Autori, ktorí majú možnosť sledovať prácu dramatických umelcov, chodievajú na skúšky, dajú sa poučiť, opraviť, vytvoria reč oveľa lahodnejšiu než tí, čo nemajú s hercami nijakých stykov. Takýto styk by bol rozhodne potreboval náš veľký Hviezdoslav, keby naši profesionáli neboli začínali až po jeho smrti. Hovorieva sa síce o jeho majstrovskej reči, a v tomto bode nie sú jednotní ani divadelníci, ale treba popravde povedať, že jeho majstrovstvo spočíva predovšetkým v originalite slovníka, zatiaľ čo vetná stavba a zvuková stránka sú pre nás s hľadiska dnešnej našej jazykovej kultúry už hodne vzdialené. Len preto máme už nový preklad Hamleta od Zory Jesenskej. Pamätáme sa ešte živo na výčitky kritiky po premiére Sna noci svätojánskej na scéne ND v Bratislave r. 1942, že dobrú tretinu textu diváci nerozumeli! Istotne nebola chyba len v režisérovi a hercoch. — Je však možné, že nedostatok ľubozvuku prejavuje sa u spisovateľov i ako črta individuálna. Neraz túto okolnosť

púšťajú rozhlasoví pracovníci, keď čítajú prejavy politikov štátnikov. Reč jedného je hladká, no sloh iného robí starosti hlásateľovi s vybrúseným jazykom.

Uveďme niekoľko príkladov z textov našich dramatických torov.

Zaujímavý je s tejto stránky náš najplodnejší dramatik an S t o d o l a. O ňom vieme, že je v stálom kontakte s prakými divadelníkmi, a predsa jeho dramatické texty nevyhojú vždy požiadavkám ľubozvučnosti. Hľa, malá ukážka:

„Ferštér z Ľubochne prišiel poštovým vozom a rozprával, že garda už aj srazila pri Kraľovanoch, ale vidiac presilu našich, rátila sa po niekoľkých výstreloch. Obchvátenie sa nevydarilo . . ." latúš v Maríne Havranovej.)

Hovorme si to rýchlo, a máme súci rečový cvik.

Pravda, Stodola má čo povedať, tvorí veľa, a preto sme mu ľační aj pri týchto nedostatkoch.

Ján P o n i č a n v preklade Kyöstiho hry Ad astra utvoril ıkýto text:

Dáma v sivom: (Si) zvodcova nepodarená napodobenina.

Cudzinec: Ktorá musí navštevovať riaditeľstvo, spracovať noiny a zakrývať tvoje naštrbené umenie: poplátať ho a občerstviť! 'ezačínaš chápať, že si nemožná? Neprezradilo ti to tvoje zrkadlo? :edysi spievala si peknou tvárou a ohybnou postavou. Ale tvoj hlas ol a je syčanie hada. Atď.

V celom monologu je len málo zvučných slov. Ostatné prepujú spoluhláskovými skupinami. Cvičíte doma, prednášate ext na skúškach, dodržiavajúc všetky zásady syntetického)rednesu, a nejde to. Keby sa to mohlo povedať pomaly, pochu, ale partneri sa vadia, kričia! . . . Pomáhate si uvoľnením :ela v kolenách, miernym predklonom a pomocným gestom, len ıby sa hrudník a bránica oslobodila od akejkoľvek strnulosti. Keď nepomáha ani to, rozhodnete sa na ostatný krok, pravda, s plným vedomím, že hrešíte proti zákonu o splývavom hovore. Vety a vetné takty roztrháte na slabiky a z krásy javiskového slova spravíte doslova štekot. Netreba vari ani pripomenúť, že takýto prednes herca vyčerpáva, lebo dych veľmi rýchlo uniká. Na premiére ešte za kulisami mrmlete si ten nešťastný odsek a po výstupe chválite sa kolegom, že ste sa ani raz neprerieklí. Pochopiteľne, že pri takomto sústredení sa na text nemôže herec

náležite prehĺbiť svoj výkon v inom smere. A výsledok? Kritika píše, že herec „rušivo pôsobil svojím úsečným prednesom", ale na konci je maličká poznámka o preklade hry, ktorý vraj bol „hutný, plynulý".

V Poničanovi sa básnik nezaprie. Vo veršovaných hrách nájdeme u neho málo podobných hrieškov. Vyskytnú sa obyčajne len kratšie vety, ako:

„Ó, Tell, prichádza otec a s ním sprisahancov veselý sprievod!" (Hedviga v Tellovi.)

„Chcete z nich snáď jedno?" (Adam v Rozbitom džbáne.)

Herec si tu ľahko pomôže rytmickým prednesom. Keby Poničan navštevoval hercov na skúškach a vypočul ich ponosy, iste by vytvoril zvučnú reč i v próze. Náš jazyk je bohatý na plné, ľubozvučné výrazy, prečo teda zaťažovať dramatický text takými slovami, ako je „ctnostnosť" v Čistej hre? Obstojí ono síce ako rečový cvik, ale pre javisko jesto dosť synoným.

Vzorný text má J. G.-Tajovský, M. R.-Martáková, v ostatnom čase sa prepracúva J. Barč-Ivan, Š. Králik a i.

Aj u Petra Karvaša je s tejto stránky viac dobrého ako zlého. No jeho hra *Bašta* oplýva drapľavým textom. Herci našej činohry vyslovili na skúškach tú mienku, že Karvaš volil takýto text v Bašte náročky, aby reč revolucionárov stala sa ostrejšia, hrmotnejšia. Nuž toto isté dalo by sa predpokladať i o Poničanovej reči v hre Ad astra, ktorú som už spomenul. Nie som toho názoru, čo naši herci. Revolučnosť musí sa na scéne vytvoriť inými prostriedkami, a nie ťažkým textom, na ktorom si možno jazyk zlámať. No i keby sme túto, povedal by som, germánsku drapľavosť pripustili pre stredovek v I. dejstve Bašty, musí už III. dejstvo dýchať prostým rečovým prejavom človeka dneška. A predsa to tak nie je. Ako príklad aspoň toto hlásenie partizána:

„Na hradskej sa čosi stalo. Utekajúci civili asi zatarasili cestu a poľná kuchyňa zaviazla. A shora prichádzajú ďalšie vozidlá. Myslím, že sú to sanitné autá."

Ako si tu pomôcť? Povedal som už, že slovo možno nahradiť iným, dakedy aj celú vetu, ale čo s celými odsekmi? Reč stane sa zvučnejšou, ak dodržíme zákony asimilácie hlások a syntetického prednesu. Dve neznelé spoluhlásky vedľa seba zostávajú i vo výslovnosti neznelými: kto, ktorý, neste, nič som,

:hody a pod.; dve znelé vedľa seba zostávajú znelými: *dľa, :bán, hrom, vždy;* predchádzajúca neznelá prispôsobí sa nasle-ıjúcej znelej, a obe sú znelé: nesme (ňezme), ničme (ňidžme), č neviem (ňidžňeviem), tak mi je (tagmije), nech je (nehje); :áve tak aj predchádzajúca znelá prispôsobí sa nasledujúcej ɜznelej: vtedy (ftedy), vták (fták), povstanie (pofstaňie, a nie ɔoustanie", ako to mnohí komolia); všetky znelé stávajú sa a konci slov neznelými: Boh, dub, muž (Boch, dup, muš), ale ɔto pravidlo neplatí, ak sa nasledujúce slovo začína znelou: oh je, muž má, nôž do, zub mi... vyslovujeme tak, ako sa íše; predložka *ku* zneje vždy *gu:* ku kňazovi (gu kňazovi), ráve tak ako aj predložky a predpony *s, so* znejú ako *z, zo:* mer (zmer), soskočiť (zoskočiť), so stromu (zo stromu), bratom (z bratom), ale výnimku tvoria *k, ku, s, so* pred zá-ıenom: ku mne, s ním, so mnou atď. (toto robí ťažkosti najmä a východnom Slovensku); ak sa tá istá spoluhláska vyskytne na onci jedného a na začiatku druhého slova, vyslovujeme ju iba az: gazdov voz (gazdovoz), pred domom (predomom) a pod.;* yslovujeme tvrdo: tí, tie, temer, ten, teraz; sceľujeme pred-ɔžku so slovom, ktoré sa začína samohláskou: v Amálke vamálke), v ohni (vohni), z Ameriky (zameriky), s otcom zotcom)...

Prečo musíme takto vyslovovať? Lebo dôslednou asimiláciou ı syntetickým prednesom zbavujeme sa zbytočných spoluhláskoých skupín, reč stáva sa ľubozvučnejšou, čím nielen zachová-ame podstatný znak slovenčiny, ktorá je rečou splývavou, ale ɔriblížime ju so stránky zvukovej na úroveň taliančiny, jazyka ıajspevnejšieho.

Neškodilo by vari, keby po každej premiére daktorý jazy-ıový estét alebo sám režisér uverejnil podrobný jazykový roz-

* Táto poučka neplatí všeobecne. V starostlivej výslovnosti nečlán-ıujeme každú z dvoch rovnakých hlások celkom osobitne, ale obyčajne „predĺžime" výslovnosť jednej. Toto predĺženie sa prejavuje pri závero-ých spoluhláskach (b, d, p, t atď.) tak, že prerušenie artikulačného ɔrúdu záverom trvá dlhšie ako pri jednej spoluhláske, pri úžinových spoluhláskach sa ono prejaví dlhším unikaním vzduchového prúdu úžinou. Ľakáto výslovnosť je nevyhnutná aj vnútri slova, napríklad v takých prípadoch, kde by vznikla homonymita, ako v tvaroch panne (dat. sg. od panna), pane (vok. od pán). K tejto otázke sa vrátime ešte v osobitnom článku. *E. J.*

bor inscenovanej hry, aby sa autori dozvedeli nedostatky a v budúcnosti im vyhýbali. V kritikách robieva sa síce rozbor hry, hovorí sa o režii, hereckých výkonoch a výprave, ale veľmi dôležitej rečovej stránke nevenuje sa pozornosť vôbec alebo iba v jednej vete. A nebýva to ináč ani vtedy, keď hra vyjde tlačou. Zato v recenziách o poézii, beletrii alebo vedeckých dielach čítame celé state s rozborom jazykovej stránky týchto prác. Nuž tu je kdesi chyba! Ak je dramatická tvorba vrcholom literárneho snaženia, mala by sa stať aj vrcholom jazykovej krásy.

Dobšiná

JÁN STANISLAV

8. aug. 1949 som sa celkom náhodou dostal do Dobšinej. Už v autobuse sa ma pýtali tamojší činitelia (Dr. L. Kvietok a i.), akého pôvodu je meno tohto banického mestečka. Rozprávali mi, že Nemci vysvetľovali — ľudove — toto meno z nemeckého tvaru *Dobschau*. Hovorí sa, že keď sem Nemci na prázdne miesto prišli, varili tu kdesi halušky (!) a dohodli sa, že osadu pomenujú podľa prvého slova, ktoré odznie pri varení. Zapálili vatru a tu ktosi skričal, ukazujúc na oheň: *Dob, schau!* (Dob, pozri). Preto vraj nazvali osadu *Dobschau*. To je rozprávka, ktorá, pravda, mohla vykonávať určitú propagandu.

Dobšiná sa spomína r. 1326: Nicolaus filius Radizlai de *Dobsyna* (*Turul* 48, 1934, str. 56), potom r. 1334: cum Nicolao filio Razlo ... terre *Dobsina* (*AO III*, 98), *Dobsyna* 1421 (*Turul* 48, 58), potok *Dubsyna 1320* (*Turul* ib. 56), *Dobschina* 1326 (*Fejér* VIII, 3, 135; Schmauk, *Suppl.* II, 65). Doklady sú aj u Csánkiho (I, 127). Štúdiu o osídlení Dobšinej napísal Dr. Gyula Lux, *Dobsina településének és birtoklásának története* (*Turul* 48, 55—65).

Vidíme, že hneď medzi prvými osobami, ktoré sa tu vôbec spomínajú, je *Radislav* 1326; zápis *Razlo* 1334 treba čítať *Raclav*, lebo dlhšie mená sa skracujú tak, že spojovacia hláska

medzi oboma komponentmi sa vypúšťa. Tak tu vznikol tvar *Radslav*, foneticky *Raclav*.

O Dobšinej písal Bartholomaeides (*Notitia I*, 103; II, 546).

Vysvetľovaním tohto mena sa zaoberal budapeštiansky profesor slavistiky Ján Melich (*MNy* XXI, 283; XXIII, 132).

Podľa neho je meno maďarského pôvodu a pochodí z osobného mena *Dobsa* (vyslov Dobša). Z tohto tvaru, hovorí, vznikol nemecký tvar *Dobschau, Topschau* a slovenský *Dobšiná* (ľud. *Dopšiná*).

Tento výklad uvádza aj Bálint Ila vo svojej veľkej monografii *Gömör megye (Gemerská stolica)*, II. sv., Budapešť 1944, str. 215. Maďarský pôvod mena dosviedčajú podľa neho prvé maďarské mená všetkých obcí, ktoré v stredoveku vznikly v údolí Slanej. Slovanské mená sa tu vraj vyskytujú najskôr od XVI. stor.

V údolí Slanej je mnoho mien, ktoré nemožno nijako vysvetliť z maďarčiny, pretože sú jednoducho slovenského pôvodu. V Sloven. juhu v stredoveku je ich pekný počet.

Prof. Melich má pravdu, že základom mena tohto mestečka je osobné meno *Dobša*. Toto však nie je maďarské. Už Jan Gebauer v *Slovníku staročeskom I*, 267 r. 1903 vysvetľoval podobné české mená osôb a obcí. Tu je priezvisko *Dobeš*, ktoré je známe aj na Slovensku (Stránske a i.) a v Poľsku *(Dobiesz)*. J. Gebauer ukazuje, že *Dobeš* je *Tobiáš*, napr. v staročeskej pamiatke sa píše *o swatém Dobessy* Alb. 24[b], *dobess Tobias* Ol. Tob. 1, 2 a pod. Pripomeňme si, že na Slovensku je známe priezvisko *Dobiáš* (Piešťany, Trenč. Teplá a i.). To je práve *Tobiáš* so zámenou nehlasného (neznelého) *T* hlasným *D;* nie je to nijaká zvláštnosť.

Sem patria aj ďalšie obmeny. Tak v Čechách i na Slovensku je osobné meno *Dobiš*. Svedectvo o tom, že je to Tobiáš, máme v listinných zápisoch: *Dobihs praepositus de Melnik* Reg. II, 1270, ale aj *Thobias praepositus Melniciensis*. Tvar *Dobiš* je aj v srbch. (Rječn. II, 502).

V Čechách sú aj priezviská *Dobíšek, Dobš, Dobšák, Dobuš* (Kotík, *Naše příjmeni*, index).

Na Slovensku okrem priezv. *Dobeš*, býva aj *Dobič* (Nitra),

Dobách (Žilina), *Dobák* (Liptov). Okrem týchto býva aj *Doboš*. Tento tvar môže byť celkom dobre slovanský, lebo je známy aj v starej poľštine: *Dobosz* (T a s z y c k i, *Najdawn. pol. imiona osobowe*, str. 71) a v ruštine: *Doboš* r. 1687, Tupikov (128). Môže to však byť aj maďarské meno s významom „bubnár" (maď. *dob* je ‚bubon').

U lužických Srbov sú osobné mená *Dobis, Dobš* a potom staroluž. *Dobislav* (E. M u k a, *Słownik III, 24*).

V Poľsku je miestne meno *Dobszyn* (K o z i e r o w s k i, *Badania* I, 180). V Čechách tiež *Dobšín*. Obe tieto mená pochodia z osobného mena *Dobša** a sú to prisvojovacie prídavné mená, tak isto ako *matkin, dcérin*. Ide tu teda o *Dobšin dvor* alebo pod., pričom sa podstatné meno „dvor" alebo podobne vynecháva. Forma *Dobšiná, Dobšina* je tvarom prisvoj. príd. mena ženského rodu, t. j. išlo tu o „Dobšinu ves" alebo pod.

Takéto tvorenie máme napr. pri mene *Trenčín* k osobnému menu *Trenka, Kubín* k osobnému menu *Kuba*, dnes obyčajnejšie *Kubo* (Jakub); sufix *-ina* je napr. v mene *Pribylina* k osobnému menu *Pribyla, Žilina* k osob. menu *Žila* a toto zo *Žilislav* atď.

A tak teda *Dobšiná* je podľa dnešného nášho ponímania vlastne „Dobšova ves".

Meno znamená, že tu kedysi bola rodina, ktorá sa volala *Dobša*. Bolo to vtedy, keď tu bola malá osada, v ktorej táto rodina bola vedúcou, t. j. mohla osadu založiť, byť jej majiteľkou, alebo napokon vykonávala tu nejakú vedúcu úlohu. Tvar na *-ina* vyjadruje teda vlastnícky pomer a jeho vznik patrí do feudálnej doby.

Nemecký tvar *Dobschau*, obmenený v nemeckom nárečí v *Topschau*, pochodí zo slovenského tvaru *Dobša* rovnako ako napr. *Harkau* je za slovenské *Horka* (porov. *Sloven. juh II*) alebo ako *Kaschau* zo sloven. *Koša* (Košice). Je tu však možnosť, že tvar na *-au* je zo sloven. formy na *-ov*, t. j. *Dobšov, Košov*.

U starých Slovanov bolo známe aj meno *Doběslavъ*. Už v Cividalskom evanjeliu je zápis *doblisclaug*, t. j. *Dobľislavъ* (fólium 6'). V ponemčených starých slovanských krajoch v Ne-

* Porov. Ant. P r o f o u s, *Místní jména v Čechách*, Praha 1947, I. sv., str. 368, kde je tento výklad.

mecku sa v XIII. stor. zapisujú mená *Dobezlaus, Dobislaud,* v XIV. stor. *Dubisla,* t. j. *Doběslav* (A. Brückner, *ZfslPh* III, 3). V Žiline sa na 1. mája 1462 zapisuje občan *Dobeslaus Pellifex* (V. Chaloupecký, *Kniha žilinská,* str. 116, č. 61). V Čechách je známe meno *Dobislav,* v Poľsku *Dobiesław* (Miklosich, *Die Bildung* ..., Taszycki, *o. c.*).

Ján Gebauer (*l. c.*) píše, že *Dobeslav* sa utvorilo k *Dobeš* (Tobiáš) podľa iných mien na *-slav.* Uvádza doklad, ktorý by to potvrdzoval: (teste) Dobeslao de Bechin Reg. II, 1303, popri: Thobiam de Bechin tamže 1292. Možno však, že tu vzniklo miešanie starého slovanského mena s koreňom na *dob-,* ktorý znamenal „dobrý" s neskoršie utvoreným menom *Dob-iáš* z *Tobiáš.*

V zápisoch slovanských mien IX. stor. v Liber confraternitatum vetustior (Mon. Germ. Necr. II, 30) je zápis mena *Deblegauuuo* najskôr zo slovan. *Dobľěgovъ* s južným vkladným *ľ.* Toto meno by pochodilo tiež z koreňa *dob-,* ale jeho druhý komponent je iný ako v prvom prípade. V Rusku sa zapisuje *Dobeslavъ* na r. 1484 (Tupikov).

O takýchto menách píšem aj v Sloven. juhu II, 154, 157. Tu uvádzam aj meno východoslovenskej obce *Dobsa* a meno vŕšku nad Hetínom pri Komárne *Dobša.* V Honte je aj samota *Dobšoň,* ktorá patrí tiež medzi tieto mená.

A tak teda v Dobšinej môžu spokojne rozprávať rozprávku o Nemcoch, ktorí varili halušky, ako kuriozitu. Nemci sotva tu varili halušky a už vôbec nepomenovali túto obec. Prvými obyvateľmi a zakladateľmi obce boli starí Slováci, a to pred XIII. stor., keď sa meno *Dobšiná* prvý raz uvádza.

Pokiaľ ide o vysvetľovanie z maďarčiny, azda len nikomu nepríde na um vysvetľovať aj poľské, ruské a české mená tohto druhu z maďarčiny. Nič maďarského v nich niet. Práve aj ich výskyt v rozličných slovanských krajoch dosvedča, že o maďarskom pomenovaní tu nemôže byť ani reči.

O niektorých nesklonných podstatných menách

LADISLAV DVONČ

V tejto štúdii chceme si všimnúť niektoré cudzie slová mužského rodu, ktoré sa tradične uvádzajú ako indeklinábiliá, t. j. nesklonné; pôjde o zistenie na konkrétnom materiáli, či sú tieto slová skutočne nesklonné.

V štúdii *Skloňovanie niektorých cudzích slov*[1] uviedol som substantívum *interview* ako nesklonné. Takto sa totiž uvádza v *Pravidlách slovenského pravopisu*[2] a u Orlovského—Aranya.[3] Novším skúmaním konkrétneho jazykového materiálu som však zistil, že sa toto podstatné meno skloňuje. Napr.: Roosevelt rozpovie okolnosti svojho *interviewu* (*Týždeň* II, 1947, 10, 12), Pri *intervieve* s osobami rozličného veku ... sa ukázalo, že dotazník je používateľný (*Psychologický sborník* II, 1947, 242), Noviny uverejňovaly *interviewy* s Lauteriem (André Maurois, *Rodinný kruh,* prel. Viera Szathmáry-Vlčková, Praha—Bratislava 1935, 215), Ako len mohli, odopierali Curieovci *interviewy* (Eva Curie, *Madame Curie,* prel. Dr. Mária Klimová, Turčiansky Svätý Martin 1945, 304), V duchu ustavične dávala *interviewy* (Louis Bromfield, *Nastaly dažde,* prel. Dr. Ján Mihál, Bratislava 1948, 82).[4]

---

[1] L. Dvonč, *Skloňovanie niektorých cudzích slov*, SR XIV, 1948/1949, 106.

[2] *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom*, Turčiansky Svätý Martin 1940, 210.

[3] J. Orlovský—L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 169.

[4] Najnovšie *Slovník spisovného jazyka slovenského* (A. Jánošík—E. Jóna, Turčiansky Svätý Martin 1949, 927) uvádza subst. *interview* ako nesklonné.

Podobné kolísanie badať pri tomto substantíve aj v rode. Vo vyššie uvedených príkladoch je toto subst. v mužskom rode, naproti tomu častý je tu aj stredný rod. Napr. *Senzačné interview* (Nedeľa II, 1949, 36, 9c), Švajčiarsky „Wochenzeitung" napísal *zaujímavé interview* s Papenom (*Týždeň* II, 1947, 12, 6b), *Jedno* jeho *interview* zaistilo mu budúcnosť (*Ozvena sveta* II, 15—16, 22), *Toto* [!] *interview* dáva obraz o smýšľaní celého Česka (*Slovník spisovného jazyka slovenského* 927; výkričník uvádza Slovník), Budapeštianske časopisy uverejnily *toto interview* (*Týždeň* IV, 1949, 39, 11a).

Tento prípad možno porovnať s cudzími rodinnými a krstými menami. Akékoľvek cudzie rodinné alebo krstné meno, vychodiace v písme na konsonant, skloňuje sa podľa vzoru „chlap". Napr. *Bourget|ø — Bourget|a, Rimet — Rimeta, Vaillnd — Vaillanda, Malroux — Malrouxa, Rolland — Rollanda, ules — Julesa, Andrew — Andrewa.*[5] Tieto mená vyslovujú sa vyčajne v nom. sg. tak ako v príslušnom jazyku (burže, rime, ndrjú...), v ostatných pádoch vyslovia sa aj koncové konsoanty, v nom. sg. nevyslovované (buržeta, rimeta, endrjúva...). Pri cudzích slovách badať teda veľký vplyv písma v oblasti paradigmatického tvaroslovia.[6] To isté platí aj v oblasti tvaroslovia derivatívneho: *Bourgetov, Dérivatová, ramuzovský, renhawovský, alibertovský.*[7] — Poznatky, ku ktorým sme dospeli pri skúmaní rodinných a krstných mien, možno uplatniť aj pri slove *interview,* a to v oboch oblastiach tvaroslovia. V nom. sg. vysloví sa tvar tak ako v príslušnom jazyku, z ktorého pochádza (intervjú), v ostatných pádoch aj koncové *w* (intervjúvu, príp. intervievu). Celá písaná forma je východiskom aj pre odvodzovanie, napr.: Domorodec... bol zvyknutý [!] *interviewovať* boxerov a filmové hviezdy (*Život v obrazoch* III, 1948, 17, 6), Americký generál... Bradley necháva sa (!) s obľubou *interviewovať* (*Pravda* XXX, 1949, 191, 3c).

Pravidlá sloven. pravopisu uvádzajú na str. 310 *plaidoyer* (čítaj plédoajé), -ru *m.*[8] Je to ten istý prípad ako *interview;* podobne *sujet,* -u *m.* (süžé).[9] Z uvedených dokladov je jasné, že

[5] Porov. k tomu V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar I, 1947, 77 a moju štúdiu, cit. vyššie.

[6] Blanár, *l. c.* 77 sa nazdáva, že vplyv písma môže sa prejaviť tým, že sa slovo neskloňuje (Maurois). V skutočnosti vplyv písma na oblasť paradigmatického tvaroslovia prejavuje sa práve tým, že sa takéto slovo skloňuje. To platí nielen o mužských životných, ale aj o neživotných.

[7] Porov. moju štúdiu *Cudzie podstatné mená s hľadiska odvodzovania,* SR XIV, 1948/1949, 162n.

[8] Na str. 187 Pravidlá uvádzajú: foyer (fr. čítaj foajé), -u m. nesklon. Ide o rovnaký prípad ako *plaidoyer.* Ak sa uvádza gen. sg., je nepochopiteľné, prečo sa uvádza, že slovo je nesklonné. Ide zrejme o omyl, ktorý je potrebné opraviť v nasledujúcom vydaní Pravidiel. Orlovský—Arany, *l. c.* 169 uvádzajú *foyer* tiež ako nesklonné.

[9] *Pravidlá sloven. pravopisu* 393. Najnovšie prepisuje sa ako *sužet,* čím sa odstraňuje rozdielnosť nom. sing. od ostatných pádov: niektoré

interview je sklonné, a preto je potrebné takto uviesť toto substantívum aj v príslušných príručkách.

Tu by sme mohli uviesť aj subst. *departement,* ktoré sa v Pravidlách uvádza ako nesklonné (na str. 163). Ako nesklonné uvádza sa aj v *Slovníku spisovného jazyka slovenského* (str. 334). Rovnako je tu možné skloňovanie *departement — departementu*... s výslovnosťou *departmán,* gen. sg. *departmánu* alebo *departmántu.* Napr.: K počtu reakčných plánov... ktoré podporujú najrozličnejšie reakčné elementy, počínajúc od črepín rozbitých monarchií... a končiac štátnym *departementom,* pridružuje sa plán utvorenia „Katolíckeho štátu" (*Nové slovo* VI, 1949, 112), Tento počin *departementu* vojny vyvolal... protesty (ibid.), Vo svojom vysvetlení vyhlásilo ministerstvo vojny, že sa toto všetko urobilo so súhlasom štátneho *departementu* (ibid.), Podľa tlačových správ bola nedávno... porada... úradníkov Štátneho *departementu* (*Nové slovo* VI, 1949, 25, 2, 2. str. obál.), Francúzsky minister... Moch vyslal policajným prefektom všetkých *departementov* presné inštrukcie (*Práca* IV, 1949, 77, 3b), Ide o volenie zástupcov do tzv. generálnych rád, ktoré fungujú ako poradné orgány v jednotlivých *departementoch* (*Práca* IV, 1949, 81, 3a), Francúzska vláda kopíruje metódy State *departementu (Práca* IV, 1949, 98, 3), Ale sto rokov po smrti Voltairovej... narodilo sa v Alençone na Sarte, v *departemente* Orne, klenotníkovi... deviate dieťa (Otto Walter, *Pius XII, pápež pokoja,* prel. a doplnil ThDr. Vojtech Bucko, Bratislava 1940, 132), úzke vzťahy so State *Departementom* sú známe (*Pravda* XXX, 1949, 261, 3b), Štát bol rozdelený na... *departementy* (Ján Petrenko, *Prehľad všeobecných dejín,* II. diel, Bratislava 1947, 31), ... najrozvetvenejšiu a najváženejšiu rodinu v *departemente* (George Sandová, *Valentína,* prel. N. N., Bratislava 1940, 184), Kapitalistická tlač na pokyn State *Departementu*... tejto vážnej udalosti nevenovala skoro žiadnu pozornosť (*Pravda* XXX, 1949, 195, 3a), Robí bez ostýchania všetko, aby sa zavďačil štátnemu *departementu* (*Pravda* XXX, 1949, 213, 3d).

---

realistické detaily sa zdaly byť špinavými a *sužet nemravným* (A. S. Puškin, Poltava, prel. Rudo Brtáň, Turčiansky Svätý Martin 1947, 214), *Sužet* vzal z Lafontainea (Puškin, *l. c.* 216).

Podobný prípad ako *departement* je subst. *apartement*. Pravidlá ani Slovník toto subst. neuvádzajú. Aj ono sa skloňuje: Podriadený bandita ... odovzdal ma svojmu predstavenému pred dvermi Caponovho *apartementu* (*Život* IV, 1949, 14, 7a), O hodinu sa zjavil v hoteli a vstúpil do elegantného *apartementu* (*Čas v obrazoch* II, 1947, 49, 8b), Prichádza do úradu o 8.30, jedáva vo svojom súkromnom *apartemente* (*Týždeň I*, 1946, 11—12, 7a).

Z nášho prehľadu vidieť, že subst. *interview, departement, apartement* a i. zdomácnely a zaradily sa do slovenského deklinačného systému. V nasledujúcom vydaní Pravidiel potrebné je vykonať príslušné korektúry.

Ako prepisovať ruské mená v slovenčine?

EUGEN JÓNA

Z rozdielu medzi ruským písmom a latinkou pri prepisovaní ruských mien a názvov vznikajú v každodennej praxi rozličné ťažkosti, a to nielen pre novinárov a prekladateľov, ale i pre vedeckých pracovníkov. Vo vedeckých prácach mená ruských autorov a názvy ich diel v poznámkach pod čiarou môžu sa uvádzať azbukou, ako sa to vo vedeckých časopisoch robieva i pri recenzovaní ruských kníh.[1] No z technických príčin aj v takýchto prípadoch ruské mená a názvy častejšie sa prepisujú do latinky. Pretože doteraz nemáme ustálené pravidlá takého prepisovania, v dennej tlači a niekedy aj vo vážnejších prekladoch vyskytujú sa nepravidelnosti a nedôslednosti. Už v doterajšej praxi možno pritom predsa len badať isté tendencie k pravidelnosti. Cieľom tohto článku je ukázať problematiku na materiáli a podať návrh na pravidlá, podľa ktorých by sa prepisovaly ruské mená a názvy v slovenčine.

V kontexte, písanom, resp. tlačenom latinkou, ruské mená možno prevádzať z azbuky do latinky dvojakým spôsobom: *transliteráciou*, t. j. presným prepisaním písmenka za písmenkom bez zreteľa na výslovnosť, a *transkripciou*, t. j. takým pre-

[1] Jozef Škultéty už v predvojnových *Slovenských pohľadoch* takto referoval o dielach ruskej literatúry.

písaním, v ktorom by sa do istej miery vystihlo i znenie ruského mena, a to grafickými alebo ortografickými prostriedkami nášmu jazyku vlastnými.

Je jasné, že o transliterácii možno hovoriť len pri odborných vedeckých prácach. Zásady transliterácie cyrilského písma (azbuky) do latinky vypracovala už r. 1925 Akadémia vied SSSR v Leningrade; u nás ustálily sa v pražskom Slovanskom ústave, v jeho transliteračnej komisii, ktorej referentom bol prof. Dr. B. Havránek. Uverejnené sú v časopise *Slavia*,[2] kde sa uvádza i príslušná literatúra.[3] Tam sa v cyrilike rozlišuje písmo ruské, ukrajinské, bieloruské, bulharské, cirkevnoslovanské a srbské. Ruské písmo sa prepisuje takto: а — a, б — b, в — v, г — g, д — d, е — e (je), ё — ë (jë), ж — ž, з — z, и — i (ji), й — j, к — k, л — l, м — m, н — n, о — o, п — p, р — r, с — s, т — t, у — u, ф — f, х — ch, ц — c, ч — č, ш — š, щ — šč, ъ — ' (apostrof s medzerou), ы — y, ь — ′ (čiarka bez medzery), ѣ — ě, э — e, ю — ju, я — ja.

K tomuto sa poznamenáva, že rozdiel medzi apostrofom (miesto ъ — s medzerou medzi písmenami) a čiarkou pri litere alebo nad literou (miesto ь — bez medzery) možno zanedbať. Apostrof (' — miesto jeru) zachováva sa pred písmenami е, и, ю, я. Uvádzajú sa tieto príklady: съезд — s'jezd, Гоголь — Gogoľ, Горький — Goŕkij, Чудь — Čuď, этот — etot, Евгений — Jevgenij, Достоевский — Dostojevskij, Арсеньев — Arseńjev, Замостье — Zamosťje, въехал, в'ехал — v'jechal, Соловьев, Соловьёв — Solóvjev, Solóvjëv, Елкин, Ёлкин — Jelkin Jëlkin, Ильинский — Il'jinskij, Ульянов — Uľjanov, Ляцкий — Ljackij, адъютант — ad'jutant, вьюга — vjuga, Тютчев — Tjutčev.

Návrh pražského Slovanského ústavu sa shoduje v základných črtách s návrhom leningradskej Akadémie, lenže nezavádza znak ĭ miesto mäkkého jeru (Gogolĭ) alebo pred *a, u, o* s mäkkou spoluhláskou miesto písmen я, ю, ё (Lĭapunov, Lĭubarskij, ale Uljanov, pretože sa tu vyslovuje *-l'ja-*, nie *l' + a*).

[2] *Slavia*, časopis pro slovanskou filologii, XVII, 1939, 317—320.

[3] Dnes ju možno doplniť o knižku J. Paclta *Studie o transliteraci azbuky*, Praha 1946.

Výhoda návrhu Slovanského ústavu je v tom, že nenaráža na typografické ťažkosti — nezavádza nové litery ani značky — a že sa v ňom dodržiava zásada: Každá litera azbuky prepisuje sa stále tou istou literou latinky. Výnimku tvoria len litera и, ktorá sa prepisuje ako *i* (všade, kde nie je po jere) alebo *ji* (po jere), a litera *e*, ktorá sa prepisuje ako *e* (po spoluhláske), *je* (na začiatku slova a po samohláske i po jere); podobne sa prepisuje litera *ë* (*ë* alebo *jë* podľa okolností ako pri *e*).

Tieto pravidlá transliterácie pre ciele vedecké, bibliografické a katalogizačné zachovávajú sa, ako vieme, aj v prácach písaných po slovensky.[4] Takto transliterovaný názov alebo meno možno bez veľkých ťažkostí prepísať nazpäť do azbuky.

Pre transliteráciu azbuky do latinky možno vypracovať pre vedecké ciele zásady s medzinárodnou platnosťou (to dosiahnuť sa usiluje spomínaný J. Paclt). Pre praktickú transkripciu musí mať každý jazyk svoje osobitné zásady, ako to vidno v češtine,[5] poľštine,[6] angličtine,[7] francúzštine[8] atď. U nás problematiku nadhodila už Zora Jesenská v osobitnom článku,[9] kde sa usilovala riešiť otázku, ako písať v beletristických prekladoch ruské krstné mená, najmä v hypokoristických, domáckych podobách. Uviedla doterajšie pokusy a sama sa pri-

---

[4] Porov. napríklad knihu univ. prof. Dr. A. V. Isačenka, *Fonetika spisovnej ruštiny*, Bratislava 1947.

[5] Pre češtinu navrhol praktické pravidlá prepisovania ruských mien prof. B. Havránek (*Naše řeč* XXXIII, 1949, 41—46). Čeština má, pravda, iné grafické prostriedky ako slovenčina (má napr. ě, nemá dvojhlásky *ia, ie, iu*, nemá ani *ľ*, slabiky *de, te, ne, le* nevyslovujú sa v češtine ako *ďe, ťe, ňe ľe*). Predsa však v mnohých veciach môžeme sa tu opierať o premyslené návrhy B. Havránka.

[6] V Poľsku po niekoľkých návrhoch na vedeckú transliteráciu (H. Batowski, W. Doroszewski a i.) v poslednom čase písalo sa o problematike prekladania z ruštiny s každej stránky (*Język polski* XXIX, 1949).

[7] V anglických časopisoch, i vedeckých, prepisujú sa ruské a iné slovanské mená často anglickým pravopisom, napr. Pushkin, Berdyaev atď. (The Slavonic and East European Review); o veci písal N. B. Jopson, Russian transliteration. The Slavonic Review XII, 1934, 704—713.

[8] V časopise Le Monde Slave I, 1924 (supplément) sú zásady transkripcie pre francúzštinu (Sur la transcription des mots slaves).

[9] *Písanie ruských krstných mien v slovenskom preklade* (SR IX, 1941—1942, 134—141).

klonila k zásade, že pri prepise ruských krstných mien treba sa dôsledne držať popri ruských tvaroch i skutočnej ruskej výslovnosti, pokiaľ ju naším pravopisom možno zachytiť. Táto zásada s naznačeným obmedzením je správna a možno ju rozšíriť na všetky ruské mená a názvy. Len sa nám treba dohodnúť o niektorých zjavoch ruskej výslovnosti[10] a o niektorých otázkach pri jej zachycovaní slovenskými grafickými (ortografickými) prostriedkami.

Sústava ruských spoluhlások sa vyznačuje, ako vieme, protikladom tvrdosti a mäkkosti. V slovenčine máme síce tzv. mäkké *ť, ď, ň, ľ* proti tvrdým *t, d, n, l,* ale v ruštine sú aj mäkké pernice *ṕ, b́, f́, v́, ḿ,* mäkké *ś, ź, ć, ǵ, š́, ž́* (proti tvrdému *s, z, c, g, š, ž*), mäkké *ŕ,* ba i mäkké *ḱ, ǵ, x́* (= ch́).[11] V ruskom pravopise mäkkosť spoluhlások pred samohláskami я, е, ю, ё, и sa osobitne neoznačuje, inde (na konci slova alebo vnútri slova pred spoluhláskou) mäkkosť spoluhlásky sa naznačuje mäkkým znakom (jerom ь). V tejto veci sa líši slovenčina od ruštiny, pravda, menej ako napr. čeština, a v tomto bode je aj najviac kolísania. Príklady z prekladov beletrie uvádza v citovanom článku Zora Jesenská. Uvádzame tu príklady z novín a z časopisov bez úmyslu niekoho azda stavať na pranier. Chyba je v tom, že sa pravidlá prepisu azbuky doteraz neustálily. Tak napríklad v denníkoch *Pravda* a *Práca* (1949) nájdeme takúto prax: Bielinský, E. a S. Vasiljevovci, Medveděvová, Pjotr Strohov, Sergejevič M. Ďukanov, S. Rjabošapka, Vsevolod Pudovkin, Fjodor Tolbuchin, futbalové mužstvo „Krasnoe Znamia" atď. V týždenníku *Nové slovo* (1949) takto píšu: D. Poljanskij, Bjelinskij, Grabarjev, Vobijaščev, Pilňakov, Tyňanov, Treťakov, Panfjorov, Solovjev atď. V odbornom časopise *Ruština v škole* (I, 1948—49) píše sa napríklad: Timirjazev, Zoja Kosmodemjanskaja (str. 14), Leonid Solovjev (19). Iľja Erenburg (20),

[10] Spoľahlivý vedecký opis ruskej výslovnosti máme v knihe univ. prof. Dr. A. V. Isačenka *Fonetika spisovnej ruštiny,* Bratislava 1947. Ruský pravopis pre Čechov podáva prof. Dr. Leontij Kopeckij v knihe *Písemný a slohový výcvik v ruštině I.* Ruský pravopisný systém, Praha 1946.

[11] Porov. v citovanej knihe A. V. Isačenka str. 102 a n.; prehľadná tabuľka ruských konsonantov je na str. 155. Medzi mäkké patrí ešte *č,* medzi tvrdé *š.*

Vladimír Iľjič Lenin, Uľjánov (26), Pjotr Grigorievič Bogatyrjov (47), Ehrenburgovu „Búrku" (83), I. I. Meščaninov (86), V. G. Belinskému (87), Bielinskij (98), V. G. Bielinskij o Puškinovi (107) atď. Ako vidno, i v tomto časopise skoro každý prispievateľ prepisuje inak. — V iných publikáciách našli sme takto písané mená: Mojsiejenko (Моисеенко), Vladimír Iljič Lenin (Владимир Ильич Ленин), Uljanovsk (Ульяновск), Osvoboždenije (Освобождение), Pjatakov (Пятаков), Miljukov (Милюков), Bagdatjev (Багдатьев), Zinoviev (Зиновьев), Juškievič (Юшкевич), Kerenský (Керенский).

Ako vidno z príkladov, najviac nedôsledností je pri písaní mäkkých spoluhlások a dvojhlások. Tu sa najviac líšia i jednotlivé jazyky, napr. rus. meno Тургенев (vyslovuje sa približne *turgeňef*), píše sa po slovensky Turgenev, čes. Turgeněv, poľ. Turgieniew. Každý jazyk vystihuje výslovnosť ruského mena svojimi pravopisnými prostriedkami a pri tom sa zanedbávajú vo výslovnosti tie prvky, ktorých niet v príslušnom jazyku (v češtine i slovenčine mäkké g). Podobne je to s menom Gorьkij, kde sa mäkké *ŕ* nevysloví ani v slovenčine ani v češtine, ale ani v poľštine. Pri mene Gogoľ v slovenčine môžeme zas pekne zachovať mäkkosť koncového *ľ*.

Celkove možno konštatovať, že väčšinu písmen azbuky, ako vidno i z návrhu na vedeckú transliteráciu, možno prepísať do latinky bez ťažkostí. Ostáva len niekoľko problémov, ktoré treba riešiť osobitne.

Ide predovšetkým o ruské písmeno *e*. Prepisuje sa po spoluhláske ako *e* (teda nie ako *ie* ani po perných spoluhláskach), na začiatku slabiky ako *je*.

Dnes už nemožno brať nijaký ohľad na staršie ruské ѣ, pretože po reforme ruského pravopisu r. 1917 aj v písme — ako už predtým vo výslovnosti — splynulo s obyčajným *e*. (Pri citovaní starších ruských textov vo vedeckých prácach — ak sa nerozhodne inak — možno ho transliterovať ako *ě*.) Pravda, ustálené výnimky, ako je napríklad i slovo *soviet, sovietsky,* kde sa dnešné ruské *e* (za staršie ѣ) prepisuje dvojhláskou *ie*,[12] musia sa ponechať. No mená, ako *Sergej, Matvej, Alexej*

[12] Mohol tu pôsobiť i český prepis s *ě*. V staršej slovenskej literatúre vyskytuje sa toto slovo vo forme *sôvet* (A. Sládkovič, *Sôvety v rodine Dušanovej*).

ap., prepisujú sa len s *e*, nie s dvojhláskou *ie* („Sergiej", „Matviej", „Alexiej"), ako píšeme i priezviská *Belinskij* a *Juškevič, Kerenskij* atď.

Iný prípad máme, keď je ruské *e* na začiatku slova, na začiatku slabiky alebo keď je pred ním v písme jer, t. j. keď sa v ruštine vyslovuje ako *je*, nie už ako *e* s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou, napríklad: Jevgenij — Евгений, Mendelejev — Менделеев, Fadejev — Фадеев, Zinoviev — Зиновьев, Bagdatiev — Багдатьев. Tu po spoluhláske s jerom najlepšie bude písať slovenskú dvojhlásku *ie*, na začiatku slabiky *je*.

Podobne písané *e, ë*, ktoré sa vyslovuje ako *o* alebo *jo*, má sa prepisovať na začiatku slabiky ako *jo*, napríklad *Jolkin*, po *ď, ť, ň, ľ* ako *o*, napríklad *Poťomkin, Aľoša*, po ostatných spoluhláskach, najmä perných, ako *io*, napríklad *Semion, Fiodor*. Písanie s *io* sa už dosť vžilo, pravdepodobne analogicky podľa dvojhlásky *ia, ie, iu*, hoci v spis. slovenčine nemáme dvojhlásku *io*. Pravda, nájdeme i prepisy s *-jo-*, napríklad už spomínané meno *Pjotr Grigorievič Bogatyrjov*, alebo aj s *e, ë Bogatyrëv*. Keď pri ostatných známych menách odhliadneme od ruského ortoepického akania alebo ikania a vyslovujeme slovenským spôsobom *Tolstoj, Dostojevskij, Turgenev* ap., neurobili by sme chybu, keby sme vyslovovali jednoducho podľa písomného obrazu *Bogatyrev*. Ak však budeme trvať na prepise diftongického *ë*, môžeme prijať dvojhlásku *io* s ohľadom na *ia* a *iu*.

Ruské я prepisuje sa — obdobne ako *e* — na začiatku slabiky ako *ja*, po *ď, ť, ň, ľ* ako *a*, po ostatných spoluhláskach a s jerom i po *ď, ť, ň, ľ* ako slovenská dvojhláska *ia*. Napríklad: *Jakovlev, Soňa, Koľa, Potebňa, Lapunov, Lackij, Piatakov, Riabinin, Tatiana, Ilia, Ulianov* atď. V podstate takto navrhuje prepisovať uvedené spojenia hlások aj leningradská Akadémia. Takýmto spôsobom možno u nás dobre rozoznať slabiku *ľa* a *lia*. Nedôslednosť možno tu vyčítať len dvojakému riešeniu dvoch podobných prípadov, ako je typ *Belinskij* so samohláskou *e* a *Piatakov* s dvojhláskou *ia*, hoci v oboch prípadoch pred samohláskou *e, a* je len mäkká spoluhláska. Ale tu sa môžeme oprieť o všetky transliteračné návrhy, ktoré *e* prevádzajú latinským *e*, ale я spojením *j* + *a* a ю spojením *j* + *u*, teda dvoma znakmi. Podobná pripomienka by mohla platiť na prípady typu *Piata-*

kov, kde rovnako prepisujeme п + я aj п + ья ako *pia.* Tu možno odpovedať, že pri praktickom prepise ide o približné zachytenie výslovnosti, pre presné zachytenie je vedecká transliterácia.

Ruské ю sa teda v slovenčine bude dobre prepisovať na začiatku slabiky ako *ju-,* vnútri slova ako slovenská dvojhláska *iu;* len po *ď, ť, ň, ľ* sa prepisuje ako *u.* Napríklad: *Jurij, Juškevič, Miľukov, Ťutčev, Boriuška, Riutin* atď. Dôvody sú tie isté ako pri я: zachovať obraz ю alebo dvojhláskou *iu,* alebo spojením *j* + *u,* alebo aspoň spojením *'u,* t. j. *u* s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou, teda okrem *u* ešte jedným znakom.

Len typ *Iľjič* v „otčestve" k menu *Ilia* vybočuje z celkového systému prepisovania v slovenčine, kde v iných spojeniach máme *i*-ové dvojhlásky *ia, ie, iu* a podľa nich navrhujeme prepisovať *ë* po spoluhláskach iných než *ď, ť, ň, ľ* dvojhláskou *io* (v stredoslovenských nárečiach takáto dvojhláska vyskytuje sa v tvaroch *ďioúča, išioú*).

V tvaroch *Iľjič, Iľjinskij,* kde pred rus. и je ešte *ь,* možno ponechať vedeckú transliteráciu (Iľjič) alebo veľmi zjednodušený prepis (Ilič). Ale takýchto prípadov je pomerne málo.

Podľa týchto zásad citované príklady z novín a iných publikácií maly by sa prepisovať takto: *Belinskij* (nie „Bielinský"), *E. a S. Vasilevovci* alebo *Vasilievovci* (podľa toho, či v ruštine je pred *l* ešte *ь,* nie „Vasiljevovci"), *Medvedevová* alebo *Medvedievová* (nie „Medveděvová"), *Piotr Strohov* (nie „Pjotr"), *Sergejevič M. Ďukanov* (správne), *S. Riabošapka* (nie „Rjabošapka"), *Vsevolod Pudovkin* (správne), *Fiodor Tolbuchin* (nie „Fjodor"), futbalové mužstvo *Krasnoje Znamia* (nie „Krasnoe"); *D. Poľanskij* (nie „Poljanskij"), *Belinskij* (nie „Bjelinskij"), *Grabariev* (nie „Grabarjev"), *Vobijaščev* (správne), *Pilňakov* (správne), *Tyňanov* (správne), *Panfiorov* (nie „Panfjorov"), *Soloviev* alebo *Soloviov* (nie „Solovjov"); *Timiriazev* (nie „Timirjazev"), *Zoja Kosmodemianskaja* (nie „Kosmodemjanskaja"), *Leonid Soloviev* (nie „Solovjev"), *Ilia Erenburg* (nie „Iľja"), *Ulianov* (nie „Uľjanov"), *Piotr Grigorievič Bogatyriov* (nie „Pjotr Bogatyrjov"), *Erenburgovu „Búrku"* (nie „Ehrenburgovu"), *I. I. Meščaninov* (správne); *Mojsejenko* (nie „Mojsiejenko"), *Vladimír Iľjič Lenin* (nie „Iljič"), *Ulianov* (nie

„Uljanov"), *Piatakov* (nie „Pjatakov"), *Miľukov* (nie „Miljukov"), *Bagdatiev* (nie „Bagdatjev"), *Zinoviev* (správne), *Juškevič* (nie „Juškievič"), *Kerenskij* (nie „Kerenský").

V slovenčine teda prepisujeme ruské mená — ak nejde o vedeckú transliteráciu — takým spôsobom, aby sme vystihli nielen ich písomnú podobu, ale čiastočne i znenie (bez akania a ikania), a to prostriedkami, ktoré v slovenskom pravopise máme. Vyslovujeme ich so slovenskou výslovnosťou a prízvukom. V slovenčine neobvyklé hlásky nahrádzame najbližšími domácimi (ŕ : r, b́ : b atď.). Proti tejto zásade vyslovujú neslovenský prízvuk a hlásky ľudia, ktorí chcú ukázať znalosti príslušného jazyka. Ale taká výslovnosť cíti sa ako afektovaná.

Tento návrh stručne možno shrnúť takto:

1. Väčšinu ruských písmen jednoducho nahradíme písmenami slovenskej abecedy.

2. Ruské písmeno *e* prepisujeme po spoluhláske ako *e*, na začiatku slabiky ako *je*, po mäkkom jere (ьe) ako *ie*. Prízvučné *e*, t. j. *ë*, prepisujeme po *ď, ť, ň, ľ* ako *o*, po ostatných spoluhláskach ako *io*.

3. Ruské я prepisujeme po *ď, ť, ň, ľ* ako *a*, po ostatných spoluhláskach ako *ia* (tak i po ď, ť, ň, ľ + ь), na začiatku slabiky ako *ja*.

4. Ruské ю prepisujeme po ď, ť, ň, ľ ako *u*, po ostatných spoluhláskach ako *iu*, na začiatku slabiky ako *ju*.

5. Mäkký jer sa prepisuje mäkčeňom len pri spoluhláskach *ď, ť, ň, ľ*.

Pri intenzívnych kultúrnych stykoch so Sväzom sovietskych socialistických republík, ktoré sa v budúcnosti budú ešte zväčšovať, prichodí nám v praxi veľmi často prepisovať z azbuky do latinky. Preto je už na čase, aby sme si ustálili pravidlá prepisovania. Nazdávam sa, že tento článok môže byť východiskom a základom pre ustálenie takých pravidiel.

Kronika

NÁVŠTEVA AKADEMIKA I. I. MEŠČANINOVA V BRATISLAVE

Z príležitosti Dní československo-sovietskeho priateľstva navštívili Československo významní predstavitelia kultúrneho života v SSSR. Vedúcim delegácie sovietskych umelcov a vedcov bol akademik Ivan Ivanovič Meščaninov, člen ÚV VKS(b), riaditeľ Marrovho ústavu jazyka a myslenia, hrdina socialistickej práce, laureát Stalinovej ceny, čestný doktor Karlovej univerzity atď.

Akademik Meščaninov je vedecká osobnosť svetového formátu. Niektorými svojimi teoretickými prácami, v ktorých — ako on sám často zdôrazňuje — rozviedol náuku svojho učiteľa akademika N. J. Marra (tzv. nové učenie o jazyku), akademik Meščaninov významne zasiahol do vývinu lingvistiky nielen v Sovietskom zväze, ale na celom svete. Akademik Meščaninov navštívil okrem Prahy, Brna, a iných kultúrnych stredísk v Čechách aj Bratislavu, kde okrem iného predniesol na Filozofickej fakulte SU verejnú prednášku o sovietskej jazykovede. V tejto prednáške zmienil sa najprv sovietsky učenec o veľkých možnostiach sovietskej vedy a potom soznámil bratislavskú kultúrnu verejnosť, najmä akademickú mládež s hlavnými tézami sovietskej jazykovedy. Vzhľadom na metodologický význam týchto téz nielen pre teoretickú, ale aj pre praktickú jazykovedu, informujeme o nich aspoň stručne aj čitateľov Slovenskej reči.

Jazyk sa nevyvíja sám v sebe, ale je vždy spojený s dejinami a potrebami príslušného národa. Jazyk nemožno odtrhnúť od ľudskej spoločnosti, ktorá ním hovorí, a to ani v historickom ani v synchronickom aspekte. Preto bádanie o súčasnej jazykovej stavbe má v sebe zahrnovať aj výskum s hľadiska historického vývinu jazyka. Každú jazykovú formu, sociálne platnú, treba vysvetľovať v jej historickej podmienenosti, t. j. v obsahu, ktorý mala v minulosti a má v prítomnosti.

Formálna a významová stránka sú najtesnejšie spojené, jedna druhú podmieňuje. Sú vo vzťahu dialektickej jednoty a jednu bez druhej nemožno rozumieť. Odtrhnutie formy bez obsahu vedie k jednostrannému, úzko formálnemu skúmaniu jazykovej stavby. Ale zanedbanie formálnej stránky zasa jazykovedca zbavuje základného materiálu. Ku skúmaniu jazykovej formy treba vždy pristupovať s hľadiska jej významového obsahu. V tomto ponímaní úloh bádateľskej práce rozchádza sa sovietska jazykoveda ostro so školou F. de Saussurea.

Ucelený významový obsah najzreteľnejšie vyjadruje slovo a

veta. Preto sovietska jazykoveda kladie na prvé miesto výskum lexika (slovníka) a syntaxe (vetnej skladby), t. j. tých oblastí jazyka, ktoré sa doteraz skúmaly najmenej. Akademik Marr, ktorý posledných 15 rokov svojho života premýšľal o historickom vývine slov a pojmov, došiel na stanovisko, že historicky prvotná je skladba, nie morfologia. Najprv vznikly vetné členy a až neskôr slovné druhy. Celý tento proces sa odohral vo vzdialenom dávnoveku.

Sovietsky jazykovedec sa díva na každú gramatickú formu aj na celú gramatickú stavbu ako na historicky podmienené v celom ich dejinnom vývine a teda aj v ich súčasnom stave. Dokonca ani také detaily, ako je miznutie niektorých hlások alebo ich zmeny, nie sú dané fyzickou prirodzenosťou človeka alebo činnosťou izolovaného indivídua, lež sú určené pôsobením spoločenského prostredia na prírodné javy, ktoré majú vplyv na jednotlivca.

Nesprávne je dívať sa na každý jednotlivý jazyk ako na izolovaný samostatný produkt osobitnej etnickej kultúry, stály a nemenlivý. Takto by sa vylučovala možnosť spoločenského vplyvu na jazyk, ktorý by ostal navždy uzavretý so svojimi zvláštnosťami. Tie by sa síce evolučne vyvíjaly, ale boly by organicky založené v základe príslušného jazyka. Porovnávacia metóda by takto bola v zajatí jazykovej schémy. Taká individuálna metóda je v zásadnom rozpore s tézou, že jazyk je najdôležitejším prostriedkom ľudského styku. Porovnávanie rôznych jazykových systémov má, pravda, veľký význam, ale porovnávacia metóda sa nemá používať natoľko na zistenie podobností, ako skôr na zistenie podstatných rozdielov. Takýto postup vyplýva z faktu, že ten istý obsah sa dá vyjadriť rôznymi spôsobmi.

V poňatí sovietskej jazykovedy jazyková stavba prestáva byť súhrnom složiek náhodného pôvodu. Pojem kontinuity jazyka sa neobmedzuje na vznik nových indivíduí, pôsobiacich na predchádzajúce. Jazyk, ktorý je nevyhnutným prostriedkom styku, je výtvorom ľudského kolektívu, nie výtvorom jednotlivca. Preto sa neobmedzuje na individuálnu psychologiu. Takto sovietska jazykoveda dospela k zápornému hodnoteniu tzv. psychologického smeru v lingvistike.

Sovietsky jazykospyt nemôže ísť starými cestami. Nemôže sa uspokojiť len zaznamenávaním jazykových javov, ale ich chce skúmať do hĺbky, objasňovať ich a pochopiť ich minulosť aj súčasný stav. Preto lingvista má byť v tesnom spojení s dejepiscom národa, s historikom jeho materiálnej kultúry, etnografom a s historikom ľudovej umeleckej tvorby.

Sovietski učenci nepracujú v úzkych medziach kabinetného bádania, odtrhnutého od života, ale pracujú pre potreby svojich národov a ich teoretický výskum je úzko spojený s praktickými úlohami národnej výstavby. Sovietsky vedec jasne vidí, že veda, odtrhnutá od praxe, je neplodná a robí z vedcov výlučnú kastu. Skutočného vedca širokých obzorov utvára až tesné spojenie s praktickou činnosťou.

Dôležitý je pomer sovietskeho vedca k mládeži. V nej vidí nielen svojich žiakov a pokračovateľov, ale aj pomocníkov, bez ktorých by sa jeho vlastné myšlienky neuberaly vždy správnym smerom.

Štefan Peciar

REORGANIZÁCIA MATICE SLOVENSKEJ

Do začiatku r. 1949 Matica slovenská bola kultúrnym spolkom i vedeckou spoločnosťou, kde sa združovali slovenskí vedeckí pracovníci do relatívne samostatných vedeckých odborov. Ich orgánom bol najprv (v rokoch 20. a 30.) spoločný *Sborník Matice slovenskej*. Neskoršie, najmä po r. 1945 jednotlivé vedecké odbory maly svoje orgány v osobitných sborníkoch, ako napr. *Jazykovedný odbor MS* vydával *Jazykovedný sborník* (I—III.). R. 1949 vedecké odbory Matice slovenskej prestaly fakticky existovať a postupne sa pretvárajú na poradné sbory pre popularizáciu vied a umení pri nových oddeleniach MS. V tom istom čase prestaly vychádzať v Matici slovenskej i vedecké sborníky a niektoré z nich, napr. Jazykovedný sborník IV., bude ďalej vydávať Slovenská akadémia vied a umení. Matici slovenskej podľa celkového kultúrneho plánovania a v smysle chystaného zákona Slovenskej národnej rady dostaly sa dôležité úlohy ľudovýchovné: ako kultúrny spolok s hustou sieťou miestnych odborov bude popularizovať vedy a umenia a organizovať súbory ľudovej umeleckej tvorivosti (divadelné, bábkárske, hudobné, spevácke, národopisné) a rozličné záujmové krúžky (čitateľské, technické, prírodovedné ap.). Matica slovenská sa stará o programovú náplň týchto krúžkov. Na to vydáva svoje časopisy (Slovenské pohľady, Slovensko — mesačník pre sociálne vedy, Slovenskú reč — časopis pre jazykovú kultúru, Prírodu, Naše divadlo, Hudbu—spev—tanec, Matičné čítanie, Náš národ, Slniečko a Ľudovýchovu — časopis pre teóriu a metodiku ľudovýchovy) i knižné publikácie a usporaduje rozličné kurzy.

V tejto novej organizácii Matice slovenskej náš časopis — ako sme už o tom písali — má sa venovať i naďalej otázkam jazykovej kultúry so zdôraznením jazykovej výchovy a, pravda, i popularizácii jazykospytu. Tomuto cieľu slúži aj jazyková poradňa v oddelení pre popularizáciu kultúrnych vied. *E. J.*

Kritiky a recenzie

PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU s pravopisným slovníkom. Dotlač prvého vydania povolená výnosom Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 27. XI. 1948, č. 7405/1948-prez. Vydala Matica slovenská r. 1949. Cena viaz. Kčs 120,—.

Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 vyhlásila Slovenská národná rada už v Košiciach za záväzné pre školy a úrady aj v nových pomeroch. No už vtedy sa ukazovalo, že mnohé príklady, uvádzané v Pravidlách na ilustrovanie niektorých poučiek, nevyhovujú súčasným požiadavkám. Tak najmä neboly prijateľné niektoré priezviská, viažúce sa na predošlý režim, a tak isto názvy niektorých inštitúcií a úradov boly v nových pomeroch anachronizmom (Slovenská republika, Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej republiky, česko-slovenský, Česko-Slovenská republika, Okresný úrad v Trenčíne, kráľovstvo Maďarské a pod.), zatiaľ čo nové úrady a ustanovizne sa vôbec neuvádzaly (Slovenská národná rada, Okresný národný výbor, Miestny národný výbor, Zpravodajská agentúra Slovenska ap.). Tento stav sa mlčky znášal, pretože hneď r. 1945 sa začalo intenzívne volať po radikálnej reforme slovenského pravopisu. Pretože však pri práci na reforme slovenského pravopisu vynorilo sa mnoho závažných, zväčša nie čisto pravopisných a jazykových problémov, ktoré vydanie nových Pravidiel odďaľujú, Povereníctvo školstva, vied a umení dalo súhlas na vydanie zrevidovaných a čiastočne opravených Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940, ktoré sa už i dostaly na knižný trh.

Okrem opráv spomínaných nevhodných príkladov prináša nové vydanie Pravidiel len nepatrné zmeny, a to opravy tlačových a niektorých zrejmých vecných chýb. Uvádzame ich podľa poradia, aby si ich majitelia pôvodného vydania mohli opraviť.

Na str. 54 (ods. 4, riad. 15) vypadlo „zobecnieť" (lebo tam nie je vokalizovaná predpona zo-, ale len z-); na str. 94 v dat. sg. stred. rodu privlastňovacieho zámena *môj* opravila sa tlačová chyba „môjho" na *môjmu* a na str. 99 (ods. 74) „o tisícich chlapov" na správne *o tisícich chlapoch*. Ďalej v pravopisnom slovníku na str. 132 v hesle *anjel* (riad. 3—4) je príd. meno *anjelsky* (miesto „anjelský"); na str. 135 v hesle *Arpád* (riad. 4) je *prívrženci* (m. „príslušníci"); na str. 153 v hesle *cézium* opravuje sa nesprávny rod „m." na *str.;* na str. 157 heslo „česko-slovenský" sa mení na *československý, Česko-slovenská republika, Československo* a dopĺňa sa *česko-slovenský (napríklad slovník);* na str. 174 v hesle *dráha* (riad. 2—4) mení sa

„»Slovenské dráhy«, správne Slovenské železnice" na *»Štátne dráhy«, správne Štátne železnice;* na str. 188 je *ftýza* (miesto *„ftáza"*); na str. 190 v hesle *geometer* uvádza sa správna koncovka lokálu osobných mien na *-trovi* (miesto „-tri); na str. 204 v hesle *chodidlo* opravuje sa rod na *str.* (miesto chybného „ž."); na str. 220 medzi heslá **káčka* a *kde* vkladá sa heslo *Kčs (skratka) koruna československá;* na str. 235 odpadá celé heslo „Ks" a v hesle *kryť* dopĺňa sa z technických príčin *kryt, -u,* m., v hesle *kryštal : kryštalizačný;* na str. 259 v hesle *muf* koriguje sa vecný omyl „častejšie boa" na správne *rukávnik;* na str. 269 odpadá heslo „na stráž!" a miesto neho dopĺňa sa *nastrašiť, -ím, -ia* niekoho niečím; na str. 304 heslo „perére" sa opravuje na správne *parére;* na str. 328 v hesle *poťažne uvádza sa synonymum *respektíve* (m. „vlastne"); na str. 329 dopĺňa sa heslo *poveriť* slovami *poverenik* a *poverenictvo;* na str. 334 uvádza sa v hesle *Pravno: Nitrianske Pravno; nitrianskopravniansky* (m. „Nemecké Pravno, nemeckopravniansky"); v hesle *pravosúdie* odpadá „Ministerstvo pravosúdia Slovenskej republiky" a dopĺňa sa nové heslo: *pravouholník, -a,* m. a v hesle *pravota* synonymum k *pravotiť sa = súdiť sa;* na str. 358 v hesle *republika* uvádza sa *Československá republika* (m. „Slovenská republika"); na str. 371 v hesle „sarkofág" kráti sa dĺžka na *sarkofag;* na str. 379 v hesle *Slovák* pribúda: *slovakizovať, slovenčiť* (m. „Slovenská republika"); na str. 393 heslo *subjekt, -u,* m. podmet, dopĺňa sa i druhým významom *subjekt, -a,* m., *obchodný pomocník;* na str. 401 opravuje sa tlačová chyba „škrvna" na správne *škvrna.* Napokon v skratkách opravuje sa „dim. = diminutívum" na dem. = deminutívum.

Podstatnejšia je len zmena pri subst. *stadión,* ktoré sa označuje za nesprávne a prichodí teraz vo forme *štadión,* pričom v skloňovaní sa zachováva celý tvar nominatívu *(štadióna, na štadióne).*

Opravené Pravidlá ako nevyhnutná jazyková pomôcka na školách, v úradoch atď. môžu teda opäť spĺňať svoje poslanie.

Ján Frlička

JAZYKOVÝ KOUTEK ČESKOSLOVENSKÉHO ROZHLASU. První výběr z rozhlasových výkladů o českém jazyce, připravených pracovníky Ústavu pro jazyk český České akademie věd a umění. Vydal Orbis pre Československý rozhlas ako 3. sv. Knižnice Rozhlasovej práce. Praha 1949, broš. Kčs 80,—.

Tradícia brusov a radcov správnej češtiny je v českých krajinách dosť dlhá na to, aby jednak vyvolávala úsmev nad úzkoprso koncipovanými puristickými príručkami jazykovej správnosti, jednak aby na druhej strane bola i podnetom živého záujmu o peknú a správnu češtinu aj v širokom okruhu záujemcov, ktorým už nestačia iba spomenuté úzkoprsé knižné poučky.

Práve tomuto záujmu vychádza v ústrety pražský rozhlas, v kto-

rého každodennej krátkej relácii odpovedajú pracovníci Ústavu pre český jazyk na aktuálne otázky z radov poslucháčov.

Výber z týchto relácií, čiastočne prepracovaných alebo shrnutých do väčších celkov, predstavuje práve recenzovaná knižka, ktorá sa tak stáva praktickou, názornou a životnou príručkou v otázkach jazykovej správnosti. Spomenuté tri vlastnosti dosahujú sa tu najmä prístupným podaním. Ďalšou prednosťou knižky je, že i keď sa v nej nepodávajú vyčerpávajúce výklady, predsa len jasne z nej vidieť hlavné zásady pre pestovanie spisovného jazyka, stručne vytýčené aj v príspevkoch Jazyková výchova, Co je správné a Lidovost a odbornost.

Ostatné state, v počte asi 130, sú rozdelené do štyroch oddielov: pravopis a výslovnosť, slovo (jeho význam a väzby), vlastné mená a napokon skladba. Najrozsiahlejší je oddiel venovaný slovu s výkladmi o tvorení slov a o ich významových odtienkoch (napr. otázka — problém, předpoklad — podmínka, zdravotní — zdravotnicky, zciziti — odciziti a pod.) a o predložkových väzbách (pracovati na závodě — v závodě, míti zájem o něco — na něčem a pod.). Pozoruhodné a praktické sú aj výklady zo skladby.

Praktickosť knižky zvyšuje aj podrobný register preberaných slov (je ich vyše 1000), spojený s vecným registrom.

Záverom treba povedať, že tento prvý výber je nielen pekným plodom práce českej praktickej jazykovedy, sústredenej dnes v Ústave pre český jazyk, ale aj dokladom živého záujmu širokej českej verejnosti o jazykovú správnosť, pretože mnohé state vznikly ako priama odpoveď na konkrétne otázky.

Bolo by si len želať, aby sa takýto záujem živšie prejavoval i u nás na Slovensku, kde máme azda oveľa viac otvorených, nevyriešených otázok než v češtine, a na druhej strane aby sa aj tým vedeckým pracovníkom, ktorým leží na srdci správna slovenčina, dostalo viacej možností prenikať medzi širokú verejnosť prostredníctvom rozhlasu i dennej tlače. *Ján Horecký*

Rozličnosti

Desaťdenný kurz? — Od substantíva *deň* uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu adjektívum *denný*, hoci v tom istom abecednom slovníku pri složeninách jednotlivých číslovieok nachodíme: desať*dňový*, deväť*dňový*, dvoj*dňový*, jedno*dňový*, osem*dňový*, päť*dňový*, sedem*dňový*, šesť*dňový*, štvor*dňový* a troj*dňový*. Pri pôvodne složenom substantíve *týždeň* majú zas Pravidlá adjektívum *týždňový*, ale popri ňom odvodené substantívum *týždenník*.

Sama skutočnosť dvoch možností tvorenia nie je zarážajúca, lebo aj od mnohých iných substantív tvoríme adjektíva s dvojakými koncovkami, často i s významovým rozdielom: voda — vod*ný* (tok): vod*ový* pohár, vod*ová* uhorka, vod*ová* ondulácia, vod*ový* pľuzgier; železo — žele*zná* (konštrukcia) — žele*zová* (ondulácia); mak : mač*ný* (mak) — mak*ový* (koláč) a pod. Aj od substantíva *deň* môžeme teda tvoriť adj. *denný*, známe i v složenine *každodenný*, a adj. *dňový*, známe len v složeninách: *desaťdňový* atď. Podobne od *týždeň* máme *týždňový*, ale aj *týždenný*. Ak si všímame príklady, pozorujeme, že tvary nemajú ten istý význam, čiže nemôžeme ich zamieňať v tých istých spojeniach slov. Poznáme *denná, týždenná tržbu; denný, týždenný obrat; denný, týždenný príjem; denný výkon, týždenné výdavky; týždenný plat, týždenný prednáškový úväzok, týždenný prehľad zpráv* a pod. Ani v jednom z prípadov nemôžeme tvary *denný, týždenný* nahradiť tvarmi na *-ový*, ktoré sú zas nevyhnutné v týchto spojeniach: *dvojtýždňová výpoveď, týždňová lehota, trojtýždňové dieťa, päťdňové kurence, štyridsaťdňový pôst*. Tieto dve skupiny nám ukazujú, že je významový rozdiel medzi adjektívami *denný, týždenný* a *dňový, týždňový;* nemožno dať medzi ne znamienko rovnosti, ako to čítame v Slovníku spisovného jazyka slovenského na str. 336, kde pri hesle *desaťdenný* sa uvádza ako synonymum *desaťdňový. Denný, týždenný* majú význam: 1. ‚pravidelne po dni, týždni opakovaný, každodenný, každotýždenný, čo vidíme aj v príslovkách: *denne* (= každý deň), *týždenne* (= každý týždeň) a v substantívach: *denník, týždenník* (noviny, ktoré vychádzajú každý deň, týždeň)'; alebo 2. ‚za deň, týždeň nashromaždený'. Adjektíva *dňový, týždňový* vyjadrujú časový postup: ‚deň, týždeň trvajúci, existujúci'. Podľa toho kurz, ktorý trvá desať dní, nie je „desaťdenný", ale *desaťdňový*.

mam

Mars — Marťan, či *Marsan?* — V staršej literatúre od názvu *Mars* čítavali sme meno obyvateľa *Marťan*. Bolo to odvodzovanie od kmeňa, v akom sa javí toto substantívum v latinčine v ostatných

pádoch okrem nom. sg. (Mars — Martis). Latinský deklinačný systém je totiž dvojčlenný: na jednej strane je nominatív, na druhej sú ostatné pády (leo — leonis, legio — legionis, iter — itineris a pod.). Uvedený starší spôsob tvorenia ustupuje však v slovenčine novšiemu, pri ktorom obyvateľské meno tvorí sa od názvu prostým pridaním sufixu *-an,* napr.: Dnes sa existencia kanálov, ako veľkého a obdivuhodného technického diela *Marsanov,* popiera (Matičné čítanie IV, 1949, str. 112b), väčšina jej mužstva odpochodovala ... smerom na Cotacallao, kde mali *Marsania* údajne pristáť (Život IV, 1949, čís. 10, str. 16a).

Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú na str. 249 heslo *Mars,* neuvádzajú však pri ňom tvar obyvateľského mena. Tvar *Marsan* možno uviesť v budúcom vydaní. *L. D.*

Dlažebný? — V populárne písanej príručke od J. Paľovčíka *Vysúšanie dreva,* ktorú vydalo nakladateľstvo Práca v Bratislave (1949) ako 1. sväzok v serii *Odborné príručky práce,* na str. 73 v tabuľke medzi vlhkostnými obsahmi driev autor užíva od slova *dlažba* prídavné meno „dlažebný" materiál. Pozrime teraz bližšie, či adjektívny tvar *dlažebný* je v slovenčine náležitý, alebo nie. Najlepšie to uvidíme z porovnania podobných slov rodu ženského, kde pred sufixom *-ba* je ešte korenná spoluhláska *-ž,* teda ako sa tvoria adjektíva od slov, kde pred *-a* je skupina spoluhlások *-žb-.* Máme napr. slová: *držba — držobný, služba — služobný, ťažba — ťažobný, tržba — tržobné* (podmienky), *túžba — túžobný,* teda analogicky podľa týchto prípadov aj od slova *dlažba* má byť správne tvorené prídavné meno iba *dlažobný,* a nie „dlažebný". Tvar *dlažobný* majú aj doteraz platné Pravidlá sloven. pravopisu na str. 167. *Sjo*

Družbica? — Pýtajú sa nás, či k mužskému podstatnému menu *družba* je správne ženské meno *družbica.* Slovo *družbica* je v slovenčine nepotrebný druhotvar, lebo nám nediferencuje význam slova *družica — družička,* ktoré sa v slovenčine všeobecne užíva. Doteraz na slovo *družbica* máme iba dva doklady z literatúry. Používa ho Viera Vidová (Rozprávky o zvieratkách), napr.: Priateľky Striebornej šupinky boly *družbicami* (str. 22), družbovia vyzvŕtali *družbice* (tamže). Pravidlá slovenského pravopisu na str. 176 k slovu *družba* (m.) odporúčajú podstatné meno rodu ženského *družica* a k nemu utvorené deminutívum *družička,* a nie *„družbica-družbička".* *Sjo*

Sľava, gen. pl. *„sľav"?* — Substantíva ženského rodu, ktoré pred koncovým *-a* majú tzv. tvrdú alebo tzv. obojakú spoluhlásku (napr. *d, t, k* ap.; *b, p, m* ap.), t. j. tie, čo skloňujeme podľa vzoru *ruba,* tvoria množný genitív viacerým spôsobom, podľa toho, aké je hláskové soskupenie pred koncovým *-a.* Ak je pred *-a* iba jedna spoluhláska a predkoncová slabika obsahuje krátku samohlásku, predlžuje sa táto samohláska, napr. *ryba — rýb.* Ak je pred koncovým *-a*

viac spoluhlások, genitív sa tvorí s pomocou vkladných hlások, napr.: *kvapka — kvapiek* i *kvapôk, slivka — sliviek* i *slivák, čiapka — čiapok* ap. Napokon v prípadoch, kde by predĺžením predkoncovej slabiky vznikla hlásková skupina *-ôv* (vo výslovnosti *-ṵoṵ*), a v niektorých cudzích slovách, ostáva predkoncová slabika nepredĺžená a gen. sa neoznačuje ani osobitnou pádovou príponou, napr.: *budova — budov, osnova — osnov; agenda — agend* ap. Rovnako je v prípadoch, keď predkoncová slabika už obsahuje dlhú samohlásku, napr. *brána — brán* ap.

Predlžovanie predkoncovej slabiky je v praxi dvojaké: samohlásky *i (y), u* a po tzv. tvrdých a obojakých spoluhláskach aj *a* sa predlžujú na *í (ý), ú* a *á (vina — vín, chyba — chýb, ruda — rúd, rana — rán),* samohlásky *e, o* a po tzv. mäkkých spoluhláskach aj *a* sa predlžujú na dvojhlásky *ie, ô* (vo výslovnosti *ṵo*) a *ia (žena — žien, sirota — sirôt, fľaša — fliaš).* Do tejto skupiny patrí aj subst. *sľava,* pretože v predposlednej slabike pred *-a-* je mäkké *ľ,* takže v gen. je *-ia-,* teda *sliav,* a nie „sľav", ako sme čítali v Práci z 18. augusta 1949 (Skutočnosť, že ČSD národný podnik prestáva byť štátnym, prináša do popredia aj otázku železničných sľav). *f.*

Evanjelický posol, lok. sg. *v Evanjelickom posle.* — Niektoré časopisy majú svoje názvy utvorené depersonifikovaním zo všeobecných podstatných mien životných, napr.: *Bojovník, Budovateľ, Hlásnik, Krajan* ap. Tieto názvy časopisov majú svoje zvláštnosti pri skloňovaní. Akuzatív sg. majú totiž podľa podstatných mien životných, teda s ohýbacou koncovkou *-a,* napr.: *Čítam Bojovníka, Budovateľa, Hlásnika, Krajana* ap. V lokáli sg. majú zasa tvary neživotných podstatných mien, teda koncovky podľa vzoru *dub* alebo *meč,* napr.: Článok bol uverejnený *v Budovateli* (nie: „v Budovateľovi"!), *v Bojovníku* (nie: „v Bojovníkovi"!), *v Hlásniku* (nie: „v Hlásnikovi"!), *v Krajane* (nie: „v Krajanovi"!) ap. — Chybne preto píšu Cirkevné listy LXII, č. 1, str. 16, keď uvádzajú: „v Evanjelickom posli". Táto forma bola by správna iba vtedy, keby nominatívna forma bola „posoľ". V takom prípade by sa toto podstatné meno skloňovalo podľa vzoru *meč,* ktorý má v lok. sg. ohýbaciu koncovku *-i.* Keďže však podstatné meno *posol* je tvrdého zakončenia, môže mať vo význame depersonifikovanom v lok. sg. koncovku iba podľa vzoru *dub,* teda *-e: v posle* a podľa toho správne je: *v Evanjelickom posle.* *sm.*

Dostaviť sa? — Pri rozličných slávnostiach, na železničných staniciach so zriadeným rozhlasom a na športových podnikoch počúvame často výzvu: „Voláme X, aby sa ihneď dostavil k mikrofonu, do dopravnej kancelárie." Aj naši robotníci dostávajú niekedy predvolanie, aby sa „dostavili do práce", a národné výbory miestnym rozhlasom žiadajú niektorých občanov, aby „sa dostavili" do určitej

kancelárie, kde dostanú prídelové listy. Podobne mnohé pozvánky na schôdzky sa končievajú pripomienkou: „Dostavte sa presne!"

Oveľa zriedkavejšie však počujeme, že by sa niekto k mikrofonu „dostavil", ale vravíme, že *prišiel* k mikrofonu, *išiel* už do dopravnej kancelárie a pod. Ani jeden robotník „sa nedostavuje" do práce, ale *ide, chodí do práce.* A na úradnú výzvu o vybavení rozmanitých prídelových listov ľudia tiež iba *idú, chodia na MNV,* ba aj na schôdzky sa len málokto „dostaví".

Používanie slovesa „dostaviť sa", časté vo výzvach, ale celkom zriedkavé, ba neraz priamo vyumelkované v bežnom hovore, prezrádza jeho pôvod: naozaj dostalo sa do jazyka a rozšírilo vplyvom právneho a administratívneho štýlu, kde sa rozlišuje príchod z vlastnej vôle a príchod z povinnosti po výzve ústnej alebo písomnej, nazývaný v češtine „dostavení se" zo slovesa „dostaviti se". Ak v administratíve je potrebné rozlišovať príchod z povinnosti, príchod na výzvu, používame v slovenčine v úradnom štýle *ustanoviť sa* (niekam), ako sa bolo už dávnejšie dohodlo na Komisii pre právnu terminológiu. Sloveso *ustanoviť sa* má však rovnaký obsah ako české „dostaviti se", preto nie je potrebné používať toto v úradnom štýle. Tým menej je žiadúce užívať ho tam, kde sa nevyjadruje povinnosť a účel, keď i právnici popri *ustanoviť sa* používajú *prísť na predvolanie.*

V starších ročníkoch Slovenskej reči sa spomínalo, že treba zo slovenčiny vylúčiť „dostaviť sa", čím sme mohli cítiť akési ochudobňovanie jazyka; tým zjavnejšie to bolo po vydaní Pravidiel sloven. pravopisu (1940), ktoré uvádzajú ako synonymum hviezdičkou označeného *dostaviť sa iba *prísť.* Dnes však vidíme, že „dostaviť sa" je nadbytočné, keď máme popri bežnom *ísť, prísť* niekam v úradnom štýle *ustanoviť sa.* *mam*

Onuca, dem. *onucka?* — Z podstatných mien rodu ženského tvoríme deminutívne podstatné mená najčastejšie zdrobňovacou príponou *-ka* (pôv. *-ьka* alebo *-ьka*). V podstatných menách doznievajúcich na *-ca* sa spoluhláska *c* pri deminúcii mení v *č*, napr.: *borovica > borovička, družica > družička, holubica > holubička, lavica > lavička, ovca > ovečka, palica > palička, pivnica > pivnička, polica > políčka, polovica > polovička, stolica > stolička, svieca > sviečka, vidlica > vidlička, vinica > viničká* ap. Vidíme, že zmena *c > č* je tu pravidelná. Ak teda chceme z podstatného mena *onuca* utvoriť zdrobnenú formu, môže to byť iba *onučka,* kde zmena *c > č* je náležitá. Pravidlá slovenského pravopisu (str. 293) pri hesle *onuca* zdrobnenú formu neuvádzajú. Nemá ju ani Tvrdý vo svojom Slovenskom frazeologickom slovníku[2] (str. 379). Preto tým viac pokladáme za potrebné upozorniť na náležitú spisovnú formu tohto deminutíva, keďže i v slovenských nárečiach (napr. Pukanec, Hont) je forma „onucka" živá a keď sa dostáva i do vážnych vedeckých spisov

(Letz, Kmeňoslovné úvahy 43, Orlovský—Arany, Gramatika jazyka slovenského 142). Deminutívny tvar *onucka* predstavuje dubletu novšieho tvorenia, obstojí teda len ako tvar dialektický, a nie spisovný. *sm.*

Žrďkár? — V ľahkej atletike športovci dostávajú osobitné pomenovania podľa druhu športu, ktorý pestujú. Bežci na krátke trate sú *šprintéri (< šprint),* na dlhé trate *tratiari (< trať)* alebo *štrekári* (Šport V, 18a, 3e, Práca IV, 86, 3e, Štart III, 28, 2c). Bežci, ktorí pestujú beh cez prekážky, sú *prekážkári (< prekážka).* Športovci-skokani sú *diaľkári (< diaľka),* pestujúci skok do diaľky a *výškári (< výška),* pestujúci skok do výšky. Do tejto kategórie športovcov zahrnujeme i tých, ktorí pestujú skok o žrdi. V niektorých našich športových časopisoch nazývajú ich „žrďkármi". Toto pomenovanie patrí do skupiny mien zamestnania (nomina officii). Sú to mená osôb, ktoré sa niečím zamestnávajú. Mená zamestnania sú v slovenčine denominatívneho pôvodu a odvodzujú sa od substantív viacerými príponami, najmä však príponou *-ár/-iar.* Príponou *-ár* tvoríme ich od substantív, doznievajúcich na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku, prípadne od substantív, zakončených na samohlásku, pred ktorou je tvrdá alebo obojaká spoluhláska, napr.: *drotár (< drôt), lekár (< liek), murár (< múr), plechár (< plech), stolár (< stôl); cestár (< cesta), čižmár (< čižma), debnár (< debna), hvezdár (< hviezda); drevár (< drevo), kolár (< kolo), mliekár (< mlieko), vinár (< víno)* ap. Naproti tomu príponou *-iar* tvoríme tieto mená od substantív, zakončených v kmeni na mäkkú (alebo pôvodne mäkkú) spoluhlásku, napr. *bryndziar (< bryndza), hraničiar (< hranica), kožiar (<koža), studniar (<studňa); hrnčiar (<hrniec), kľučiar (< kľúč); husiar (< hus), nitiar (< niť), pästiar (< päsť), peciar (< pec), reťaziar (< reťaz), tlačiar (< tlač), tratiar (< trať)* ap. Do tejto ostatnej kategórie mien zamestnania patrí i v záhlaví uvedené meno zamestnania. Športová disciplína *skok o žrdi* má svoje pomenovanie odvodené od náčinia, ktoré sa pri tomto skoku používa, teda od *žrde.* Základná forma je *žrď,* ktorá je pomenovaním náčinia ako aj jedným členom združeného pomenovania *(skok o žrdi),* a nie deminutívna forma *žrďka.* Aj meno zamestnania načim preto odvodzovať od základnej formy *žrď.* Podľa vyššie uvedeného spôsobu odvodzovania mien zamestnania je tu náležitou formou pre meno zamestnania iba forma *žrdiar.* Forma „žrďkár" bola by vhodná iba vtedy, keby sa náčinie, potrebné pre tento šport, nazývalo „žrďka" a táto disciplína nazývala sa „skok o žrďke". S takýmto pomenovaním sme sa však dosiaľ nestretli.

S hľadiska etymologickej súvislosti *(žrď, skok o žrdi, žrdiar)* nemožno považovať za náležitý termín „žrďkár", ktorý užíva časopis Šport (V, 18a, 3e). — Keďže slovenská športová terminológia nie je ešte ustálená, odporúčame v tomto odvetví ľahkej atletiky užívať termín *žrdiar* a v prechýlenej forme *žrdiarka* *sm.*

Rozostavný beh, či rozostavený beh? — Do skupiny ľahkoatletických disciplín patrí aj *štafeta*. Názov tohto druhu športu je už medzi športovcami zaužívaný a všeobecne sa s ním stretáme i na stĺpcoch športových rubrík a časopisov. V slovenčine začína sa však používať i združené pomenovanie *rozostavný beh* za české *rozestavný běh*. Kladieme si otázku, či je toto združené pomenovanie v slovenčine náležite tvorené.

Prídavné mená zo slovesných koreňov tvoríme viacerými odvodzovacími príponami. Jednou z nich je *-ný*, ktorú používame na tvorenie prídavných mien najčastejšie od slovies V. a VI. slovesnej triedy, ale i od slovies IV. triedy, napr.: *kárať* > *kárny, ohýbať* > *ohybný, pamätať* > *pamätný; bojovať* > *bojovný, milovať* > *milovný, spisovať* > *spisovný, žartovať* > *žartovný; dojiť* > *dojný, mýliť sa* > *mylný, nosiť* > *nosný, osožiť* > *osožný, zbrojiť* > *zbrojný* ap. Do tejto ostatnej skupiny môžeme zahrnúť i sloveso *rozostaviť (sa)* a z neho utvorené deverbatívne prídavné meno *rozostavný*.

Spojením prídavného mena *rozostavný* vo funkcii privlastku so substantívom *beh* dostávame združené pomenovanie *rozostavný beh*. Nie je teda náležitá forma „rozostavený beh", najnovšie užitá v Športe (V, 21, 3a).

Ostáva ešte otázka, či cudzí termín *štafeta* máme v slovenčine nahradzovať združeným pomenovaním *rozostavný beh*. Pomenovanie *štafeta* dostalo sa k nám pravdepodobne prostredníctvom češtiny z nemčiny, kde majú formu *Stafette* podľa talianskeho *staffetta*. V slovenčine pridŕžame sa zásady, že ak máme za cudzie pomenovanie svoje domáce, správnejšie je užívať slovenské pomenovanie. Tak napr. namiesto *defraudácia, luxus, sorta* ap. užívame slovenské *sprenevera, prepych, druh* ap. Tejto zásady môžeme sa však pridržiavať iba vtedy, keď cudzie jednočlenné pomenovanie (jedno slovo) môžeme nahradiť takým istým slovenským pomenovaním (jedným slovom). Termín *rozostavný beh* je však združeným pomenovaním, skladajúcim sa z dvoch slov. A tu je už istou nevýhodou. Jednoslovné pomenovania majú totiž tú prednosť, že sa z nich ľahko tvoria potrebné prídavné mená. Tak napr. z jednoslovného pomenovania *štafeta* tvoríme ľahko prídavné meno *štafetový*, ktoré v spojení s pomenovaním *kolík: štafetový kolík* užíva sa ako termín pre športové náčinie, potrebné práve pri rozostavnom behu. — Ak by sme cudzí termín *štafeta* nahradili termínom *rozostavný beh*, nemohli by sme od tohto združeného pomenovania utvoriť potrebné prídavné meno, čo by bolo iba na úkor jasného a presného vyjadrovania. Z tohto dôvodu nebudeme zo slovenčiny vytláčať pomenovanie *štafeta*, keďže z neho máme utvorené prídavné meno *štafetový*, ale miestami pre štylistickú diferenciáciu môžeme ho nahradzovať správne odvodeným združeným pomenovaním *rozostavný beh*. sm.

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia v T. Sv. Martine.
Toto číslo vyšlo vo februári 1950.